

GRÁFIK IMRE

A VALLÁSOS ÉLET DOKUMENTUMAI TÁRGYI CÉHEMLÉKEKBEN

A múlt századok céhes emlékeit kutató történészek, levéltárosok, néprajzosok számára közismert tény, hogy a céhek kiváltságlevelében olvasható működési alapszabály, amely részletesen meghatározta a céhtestület és a céhtagok jogait és kötelezettségeit, ezen belül számos egyházi jellegű kötelezettséget is előír, illetve tartalmaz.

A céh egy településen lakó és ugyanazon vagy hasonló mesterséget űző, termelő vagy szolgáltató kézműves iparosok gazdasági érdekvédelmi tömörülése. Az európai céheket a városfejlődés hívta életre a 11–12. században, amikor a mezőgazdaság és az ipar között kialakult munkamegosztás szükségessé tette a kézművesek érdekvédelmének megszervezését. A szervezet kettős elnevezése – szakma szerinti kézműves céh (*ceha*) vagy vallásos társulat (*confraternitas*) – jól mutatja a kettős funkcióját. A céhek gazdasági érdekvédelmi szerepe egyházi jellegű és emberbaráti feladatokkal is kiegészült. Céholtárt alapítottak, a szertartásokon testületileg vettek részt. A tagdíjakból gondoskodtak tagjaik temetéséről, özvegyeiről, árváikról és a betegekről. A céhek középkori keletkezésük idején és még azután is jó ideig betöltötték a piacörzet szervezésének, ellátásának feladatát, de a fejlődő árutermelési viszonyokkal már nem tudtak lépést tartani, és a gazdasági fejlődés akadályai lettek. Gazdasági szerepük elhalása ellenére a céhek jelentős erkölcsi értékekkel és számos előremutató intézmény alapjainak lerakásával gazdagították a társadalmat. Olyan közfeladatokat láttak el, mint a honvédelem, a tűzoltás megszervezése, a tagok családjáról való szociális gondoskodás.¹

Jelen tanulmányunkban (természetesen, a teljesség igénye nélkül) a céhek működésében csak azokra a tevékenységekre összpontosítunk, amelyek

¹ Vö. *A céhes élet emlékei Mesterségek üzenete.* (Virtuális kiállítás) Országos Széchenyi Könyvtár 2008. (Forrás: http://www.oszk.hu/sites/default/files/virtualis_kiallitasok/mestersegek_emlekezete_cehek/cehszabalyzat.html; letöltés ideje: 2018. október 12.)

– tekintettel az ünnepelt Tánczos Vilmos által kutatott témakörökre – a vallásos étellel kapcsolatosak.

Előjáróban megjegyezzük, hogy e tárgykörben az egyik legkorábbi, s egyben legteljesebb céhtörténeti összefoglalás Erdélyből áll rendelkezésünkre (Kovács 1944). A tudománytörténeti értékű monográfia újabb kiadásban is megjelent (lásd Kovács 2004), s ez a tény – a terjedelmi korlátokon túl – fölment bennünket az alól, hogy K. Kovács László példaszzerű földolgozásának részleteire jelen tanulmányunkban hivatkozzunk.

A céhek alakulástörténetével és működésével kapcsolatban azonban néhány általános érvényű előzetes megállapítás indokolt.

Mindenekelőtt megemlítendő, hogy Magyarországon, jelesül Erdélyben, a céhes szervezetek létrejöttében meghatározó szerepe volt a német telepéseknek. Miként azt az erdélyi ipari céhek életével kapcsolatban Veress Endre írta: „Azt mondhatjuk, hogy ezek a telepések hoztak magukkal egy bizonyos egyesülési szellemet. De régi okleveleink arról tanúskodnak, hogy már nálunk is voltak társulatok, de ezek a társulatok inkább csak vallási jellegű társulatok voltak, s csak később fejlődtek ki iparos társulatokká és minden valószínűség szerint éppen a szászok idetelepülésének hatása alatt. Egy-egy ilyen társulatnak kezdetben tulajdonképeni hivatása valamelyik templomi oltár fentartása, díszítése volt. Így például a kolozsvári mészárosok a Szent Mihály templom hasonló oltáráról, a tímárok ugyanott Szűz Mária oltárának fentartásáról, a kovácsok Szent László oltáráról gondoskodtak, a szabók pedig a 'Mindszente' oltárt díszítették és látták el. Nagyszébenben is találunk egy ilyen vallási társulatot, amely társulat 1372-ben 'Gesellschaft des heiligen Leichnamen' címet viselte és a Máriáról nevezett templomban egy oltárt tartott fenn. Ehhez hasonló hivatású volt Kolozsvárt 1400-as évek elején a Szent Mihály templomban lévő Szent Katalin szűz és vártanu tiszteletére alakult 'Számúzótték társulata' (Exulsum Fraternitas), mely társulat később egy céhhé alakult át.

A XIV. században a céhek még kizárólag vallási jellegűek voltak s ezen vallási jellegüket ugyan megtartva, de már a XV-ik század második felében virágzásnak indult céhek a körülmények hatása alatt arra kényszerítik a mestereket, hogy meglévő céhszabályaikat, amelyek jóformán mind vallásos vonatkozásúak voltak, ipari jellegűekké szabályozzák. Így a kolozsvári szabómesterek már 1475. november 4-én arra kérték a városi tanácsot, hogy a 'Mindszente' oltárának gyülekezetét és a dicséretes szabó mesterség céhét erősítse meg, az elődök által korábban kibocsátott, ámde a 'rothadás' által már jórészt felemészített céhlevél tartalma alapján.

Amint ebből és más több hasonló céhlevélből kivehetjük, a céhek eleinte tisztán vallásos társulatok voltak s inkább a templomok oltárainak fentartásával foglalkoztak, továbbá ők gyűjtötták meg és oltották el az oltárgyertyákat, minisztráltak és az egyházi szertartások alkalmával működtek közre, de ipari jellegük, ipari céluk e korban még nem volt s csak lassan-lassan, a kor haladásával, az ipari élet fejlődésével kapcsolatban alakítják át vallási jellegű szabályaikat iparűzésre vonatkozó szabályokká.” (Veress 1929: 16–17.)

A céh alapításának feltétele volt, hogy az adott mesterség legalább három képviselőjének kellett működnie a városban. Minden céh igyekezett röviddel a megalakulása után szabályzatot szerezni, amelyet vagy maga dolgozott ki, vagy kölcsönzött, majd megerősített. Megerősített szabályzat nélkül a céhet nem tekintették jogerősnek, és az ilyen iparosok (az ún. kontárok, fuserek) nem árulhatták a termékeiket. Az általuk készített termékeket ellenszolgáltatás nélkül elkobozták, és a kontárokat ki is utasíthatták a városból.

A céhszabályzat minden céh legértékesebb dokumentuma, létének alapja volt. Feljogosította a céhet a nyilvános tevékenységre, meghatározta a tagok kötelességeit és jogait. Rendszerint maguk az iparosok állították össze a saját szükségleteik vagy más céhek mintája alapján, mivel a jogok és a kötelességek alapvetően azonosak voltak.

Maga a szabályzat pontokból állt, amelyek a munka szervezését érintették, meghatározták az egyes viszonyokat, irányították és szabályozták a céh belső életét. A szabályzat a céh minden tagja esetében jogerősnek és kötelező érvényűnek számított A 15. században a céhszabályzatok már szilárd belső szerkezettel rendelkeztek, amely a 16. század folyamán tovább tökéletesedett. A 16. századi artikulások részletes képet festenek a céhek belső életéről.

Idővel a szabályzatban foglalt számos kötelesség és feltétel változásokon ment át. Ezért a céhek az artikulusaikat időről időre kiegészítették, vagy a megváltozott körülményekhez és igényekhez igazították azokat. Az ilyen módon módosított vagy átírt szabályzatot a fennhatóságnak újra jóvá kellett hagynia és meg kellett erősítenie.

Gyakran megtörtént, hogy a céh a már kész szabályzatot bizonyos díj fejében hiteles másolatban „kikölcsönözte” egy hasonló, de más városban működő céhtől. Rendszerint szó szerint átvették a szabályzatot, esetleg kiigazították, kiegészítették vagy függelékekkel látták el. A szabályzatok kölcsönzésével így az „anyacéhek” mellett bizonyos értelemben „fiókcéhek” jöttek létre, amelyek bizonyos mértékben függték a forrástól. Az anyacéh egyrészt fellebbviteli székévé vált a fiókcéhek vitás ügyeinek a tárgyában, másrészt bizonyos védelmet is nyújtott a fiókcéhnek.

A céhszabályzatokat kezdetben pergamenlapokra jegyezték le, a 17. századtól pedig könyvekben rögzítették őket. A 18. és a 19. században a céhszabályzatokat már díszes bőrkötésű könyvekben örökítették meg, olykor pedig fémtokot alkalmaztak.

A céhszabályzat megerősítése a földesúr, a városi tanács, a királyi kancellária, illetve az uralkodó hatáskörébe tartozott, és a céhek ezért viszonylag magas összegeket fizettek. A céh megalapítása, a szabályzat leírása és annak megerősítése közötti idő hosszabb lehetett. A szabályzatok nem jöhettek létre egyik napról a másikra. Letisztulásuk teljes folyamata időt és tapasztalatot igényelt, amíg a céh mint az iparosok szervezete eljutott addig, hogy tudta, mit kell írásban rögzítenie.

Az is tény, hogy a céhszabályzatokat egyfajta séma jellemzi, amelyet az egyes iparosok a saját körülményeikhez alakítottak. A bevezető részben, illetve néha csak a záró részben rögzítik, hogy a céhmesterek vagy a mesterek a városi tanács elé járultak a kérelemmel, hogy erősítse meg az artikulusokba foglalt jogait és szokásait. Egyes szabályzatok a céhmesterek vagy mesterek nevét is tartalmazzák. Csaknem valamennyi szabályzatban rögtön az artikulusok megírásának indoklása után a bevezető mondatokban felvázolják a céh megalakulásának a történetét. Ezt már a céh un. belső előírásai követik. Az első cikkelyek általában a céh tagjaival szembeni engedelmisséget és a céhen belüli tisztaság magatartást írják elő. Gyakran találkozunk a negyedévenkénti céhgyűléseken való részvételi kötelességgel a mester házában, a dékánválasztással, a vallásgyakorlással. (Lásd összefoglalóan Ambrusov 2004.)

A céhek tagjainak a vallásos élettel kapcsolatos kötelezettségeir az ország legknlbzbb területeiről több híradásunk is van. A Dél-Dunántúl városából, Pécsről például olyan chszablyzatok állnak rendelkezésünkre, melyekben „...a 29–35. [cikkely] a mester kötelességeit részletezi, beleértve a katolikus vallás gyakorlására, többek között a vasárnapi misén és a krmenetekben váló részvételre fordított különleges figyelmet. [...] A céhszabályzat 36. pontja a vgtisztessgrl, temetésről szl.” (Papp 2000: 24–25.)

Aminthogy természetes kötelezettség volt „Az úrnapi és más ünnepi alkalmakkor tartott egyházi körmenetek alkalmával a céh minden tagjának jelen kellett lennie a céhapa és céhmesterek vezetése alatt. Természetesen ez az intézkedés a reformáció után a körülményekhez mérten változott.” (Veress 1929: 48.)

Veress Endre forrásértékű könyvében külön fejezetet szentel a céhek temetkezéseinek, melyet a hiteles és konkrét példák okán indokoltan tartunk részleteiben idézni. Mint írja: „Napjainkban is tapasztalhatjuk azt, hogy a legtöbb ipari szakma »társulatainak« kebelében ott működik egy-egy temetkezési csoport. Sőt mostanában meg éppen sággal a legmodernebb alapon szervezik be ezeket az intézményeket, hogy a halottakat minden fennakadás nélkül, tisztességesen el tudják temettetni és hozzátartozóiról is gondoskodjanak bizonyos összegű segélynyújtások által. És ha kutatjuk eme temetkezési társulatok eredetét, amelyek még ma is léteznek, sőt egyes városokban virágznak is, akkor ezek eredetét a céhek idejére vihetjük vissza.

A céhszabályok a temetésekről is pontosan intézkedtek. A céh az elhunyt mestereket ingyen temettette el. A sirt az ifjú mestereknek kellett megásniuk, a koporsót szintén ők vitték ki a temetőbe és azt el is hantolták. De amint a régi adatokból megállapíthatjuk, a céhek nemcsak a céh tagjait temették el, hanem azok hozzátartozóit, sőt egyes céhek még a céhen kívül álló idegeneket is, ha hozzájuk fordultak. Persze az idegenek temetési után bizonyos illetékeket szedtek a céh pénztára javára.

A temetkezési intézmény különösen a kolozsvári szabó céhnél dominált. A XVII-ik században, amikor 1646-ban járvány dühöngött, csak a szabó céh egymagában százhat temetést végzett. 1661-ben, amikor pestis pusztított és valósággal hullottak az emberek, a szabó céh 95 fizetéses halottat temetett el. 1686-ban 43, 1710-ben pedig egy csomó mesteren kívül 57 halottat temettek.

A temetésekre vonatkozólag a következő szabályokat alkotta a kolozsvári szabó céh: 'mikor halotti temetések alkalmatossága érkezik, olyankor céhapák és céh mester uramék ő kegyelmek annak rendi és módja szerint kolcsos mester uram által izentet, avagy kolcsot bocsáttatván, bizonyos órára valaki a rendelt helyen és órán az régi és megrögzött szokás szerént elő nem áll s jelen nem leszen, az első órán való jelen nem lételért, büntetése két pénz, az másodikon négy pénz, az harmadikon hat pénz.'

'Midőn a becsületes ifjú mesteri társaság a céhháztul megindul sírásának okáért a temető kertben, olyankor valaki a temetőszerszám kísérésén jelen nem leszen, amíg az ásó a sírba levettetik, büntetése 12 dénár, mivel ebben is fogyatkozás esik némelyeknek elmaradása miatt.'

'Mikor valaki maga bizonyos szükséges dolga végett a temetőkerthől az sírásás mellől egész napra elkérezdik, tartozik a betsületes társaságnak egy napszámot, úgymint tizenöt dénárt adni. Hogyha pedig csak bizonyos órára kérezdik el valaki s arra az hagyott órára elé nem mégyen, az melyre elkérezett, tehát az első órának elmulasztásáért büntetése két pénz, az másodikért négy pénz, az harmadikért hat pénz, azontúl penig vagy ha egész napestig elé nem mégyen, annak büntetése 48 pénz.'

'Valaki tisztátalanul szól vagy beszél a sír felett, vagy egyik a másikat csúfos beszéddel illeti vagy tréfaképpen megszidja, olyformán, hogy harag vagy veszekedés talál belőle következni, büntetése 12 dénár. Hogyha penig szánzándékkal, haragból szidja meg, veszekedik, verekedik és több efféle illetlen dolgokat cselekszik, büntetése 99 denar.'

Így és ehhez hasonló szabályok írták elő a sírásás módozatait. A temetésre vonatkozólag is intézkedtek: 'Valaki a koporsófogáskor a koporsófogáson jelen nem leszen, büntetése 24 dénár, mivelhogy némely betsületes uraiméknak, atyámfiainknak halotti temetések felett néha prédikációk is lesznek és olyankor néha ifjú mester uramék közül

némelyek vagy házhoz, vagy egyebüvé valahová magukat elvonják, ételnek, italnak adván magokat, az halottas házhoz való előmenetelre az ő idejekben nem gondolkoznak, nem vigyáznak, azalatt a prédikációnak vége lévén, az éneklést is elkezdik a diákok s indulni kellene s jelen nem létek miatt késedelem és fogyatkozás esik a dolgokban, mely az egész céhnek is kisebbségére szolgáltatik.'

'Temetéskor dolmány nélkül, egy ingben, senki se légyen a sírnak kapálásán, egyébránt aki úgy léssen, büntetése 24 dénár.'

'Mikor a betsületes társaságnak halotti pénze vagyon és valakit közülök a szokás szerint sírásáskor a temetőkerből valami költséggel haza küldenek, olyan véggel ne küldjék és arra ne erőltessenek senkit se, hogy annak utána, amidőn a temetőkerből egész társasággal mindnyájan bejövén annak házához reá menjenek a készített eledelnek elköltésére, hogy az szegény ember maga becsületiért magát is megróván (megadóztatván), pótolja a közönséges költségeket maga romlásával, azzal is terhelődjék, hanem az olyan alkalmatossággal, ha mikor valamit készítenek is, költség a temetőkerben vagy a céh házánál el tisztességesen, szépen egyaránt, senkit is házánál, kivált éjszakának idején afféle mulatságokkal ne terheljenek.'

'Aki penig válligazítást (illeték, amely a koporsónak vállon való vitelétől kapta nevét) ad, azt is annak rendkívül erőltetni senki ne merészelje, küljebb a céhnél, abban is ne terjedjenek, hanem a régi jó módot és rendet kövessék úgymint: a gazda fél kenyérnél, fél veder bornál, egy tál ételnél és egy pecsenyénél többet adni tartozás képen nem tartozik.'

'Ezt is penig nem annak a gazdának házánál költség el, hanem a temetőkerben avagy a céh házánál.'

Ilyen szigorú szabályokkal gondoskodtak céhuramék arról, hogy a temetések a maguk rendje-módja szerint történjenek, mert amint láttuk, a temetések egyik jövedelmi forrását alkották, amiért erre nagy súlyt is fektettek." (Veress 1929: 52–55.)

*

A budapesti Néprajzi Múzeum céhes tárgyi emlékeinek vizsgálata során több olyan tárgyat találtunk, amelyek a céhek, illetve a céhek tagjainak vallásos életével, kiemelten a temetési szokásokkal kapcsolatosak (lásd Gráfik 2008: 80–81, illetve Példatár 1–12).

Ezek köréből idézek föl néhány beces tárgyi dokumentumot, azzal a megjegyzéssel, hogy meglehetősen kevés tárgyat mutathatok be. Az egyik legbecsesebb érték, a keszthelyi halászok céhének zászlója szerencsés körülmények között maradt fön. Föllelésének történetét maga a fölfedező Jankó János írja le: „A czéhnek legszentebb jelvénye a czéhzászló volt. Az első czéhzászlóról Vörsön hallottam; a plébánián vagy 8-10 évvel ezelőtt a lomtárat rendbe hozták s akkor a sok fölösleges lomot elégették; ebben volt a chéhzászló is, össze-vissza rongyolva. Keszthelyen azonban még megtaláltam s megszereztem. Igazi ethnografikus darab elvitázhatatlanul balatoni jellegekkel; a mellékelt színes tábla mindkét oldalát bemutatja (a zászlón a sárga színnek megfelelően arany van), a zászlórúd végét pedig a 64. szövegábránkon láthatjuk. A zászló két képét festette: Keszthelyen Emecz 1871-ben. Az Emecz család egyike Keszthely törzsökös családainak s a czéhkönyvben is gyakran találkozunk e névvel; hogy az az Emecz, a ki a zászlót festette, maga is jól ismerte a halászatot, kitűnik a képekből. Az egyik oldal képe az angyalokkal körülvett Máriát ábrázolja: 'Sz. Mária Isten anyja Magyarország pártfogója. K. é.' felírással. A képtől jobbra Magyarország czimere, balra a halászcéh czimere látható; utóbbiban a bodonhajóban ülő halász háromágú szigonyával egy halat döf le; a bodonhajó

balatoni, a háromágú szigony keszthelyvidéki különlegesség; a csolnak előtt is, mögött is egy-egy horog látható. A másik oldal képén, mint a felirat is magyarázza: '18. Jézus mondá Péternek: Ne félj! Ezután embereket fogsz. 7'. Péter és két halász ül a csolnakban, mely Krisztus előtt köt ki. A csolnak balatoni bodonhajó, a háló pedig a Keszthely vidékén általánosan elterjedt 'gyékényes' (és nem parás) eresztőháló. A képtől balra a Festetics-család címerpajzsa látható; a jobb oldalon levő címer teljesen lekopott; mit ábrázolt nem tudtam megállapítani, valószínűleg azonban a város címere volt ott." (Jankó 1902: 324 old. és 64. ábra, valamint V. tábla.)

Kissé másként idézi föl Malonyai Dezső: „Jó példa erre a keszthelyi templom restaurálása. Az 1386-ban épült templom a gótstílus egyik sikerültebb alkotása. Belül meszelték, de a meszelés megpiszkult. A templom belseje igen értékes volt. Nagy korinthusi oszlopok között a régi oltár, térdeplő nagy, fehér angyalokkal, kétfelül magas alapzaton proféták szobrai; a templomban sorfalat állottak a céhek zászlói, a céhek jelvényeivel, amiben már határozottan magyar vonatkozás volt. Hátrább a padok előtt búcsújáró zászlók, népies hímezésű szalagokkal. Elhatározták, hogy a templomot befestetik, restaurálják. [...] A régi oltárokat, az oszlopokat, a szobrokat száműzték s Tirolban faragott oltárokat, *hergott-sniccer-szenteket*, kalváriákat hozattak. A céhzászlók nem illettek volna a modern templomba, azoknak már hely ott nem jutott. A halászok céhzászlója a templomból a Nemzeti Múzeumba került. Érdekes e zászlón hogy címerében a halász a Balatonon bődönhajóban szigonyozza a halat. Krisztus urunk s az apostolok balatoni bődönhajóban ülnek. Az egyiknek kezében merítőháló: a szák van. Két apostol pedig balatoni hálóban tartja a kihúzott halakat; a parton a gyenesdiási hegyek látszanak. A zászlót az *Emecz* nevű régi keszthelyi család valamelyik sarja festette. Magyar lelke így állította a Megváltót a Balaton szelid vizére és kék égboltja alá.” (Malonyai 1912: 171.)

Az unikális céhemléket, a céhzászlót és a zászlócsúcsot azonban nem lehet együtt látni, ugyanis míg a zászló a keszthelyi Balatoni Múzeum állandó kiállításában megtekinthető a zászlócsúcs a budapesti Néprajzi Múzeum raktárában van (Petánovics 1987: 11, illetve Gráfik 2008: 158–159; lásd Példatár 1–2a-b.)

A fentieknél talán szerényebb emlékek, de fontos tárgy történeti értékkel bírnak azok a temetősok használt lámpák (4 db.), amelyek a Néprajzi Múzeum Szokás gyűjteményében találhatóak. Ezeket együtt használták, valójában csak méreteikben különböznek egymástól. A méretbeli eltérés föltehetően készítőjének esetlegessége következtében, a vélhetően bádigos mester elnagyolt kivitelezése révén jött/jöhetett létre. (Gráfik 2008: 215–216; lásd Példatár 3.)

Rangosabb és főként esztétikai szempontból is figyelmet érdemlő tárgyak azok a festett gyertyatartók (2 db.), illetve gyertyatartó pajzsok (2 db.), amelyek egy neves műgyűjtőtől kerültek a Néprajzi Múzeum mesterség gyűjteményébe. Adatolásuk, miszerint a két-két hasonló/azonos darabot a koporsó vitelekor elől, illetve hátul párban használták, visszaemlékezés és szakértői vélemény alapján hitelesnek tekinthető. (Gráfik 2008: 242–243; lásd Példatár 4–5.)

A kutatások eredményeként azonban szerencsére más magyar múzeumban, közgyűjteményben, hasonló, vagy éppen más tárgyi emlékeanyag ugyancsak föllelhető.²

Ez utóbbiakból is válogatott néhány olyan tárgyi emléket, amelyek egyrészt kevésbé ismertek, másrészt egyedi jellegüknél fogva különös figyelmet érdemelnek.

2 Lásd az irodalomjegyzékben hivatkozott fontosabb céhekkel foglalkozó tanulmányokat, könyveket, és Tomisa Ilona kötetét.

Ilyennek ítélem a győri Xántus János Múzeum gyűjteményében található – ritka, s ezért kiemelt figyelmet érdemlő – gyertyaőrző ládikát és gyertyatartókat (lásd Nemesné Matus–Szabó 2010: 78 és 131, illetve Példatár 7–8). Az utóbbiak ovális alakú, festett táblákkal némi hasonlóságot mutatnak a fentebb említett – ugyancsak Győrből származó – győri változatokkal (lásd Példatár 6–7).

Csakúgy, mint a soproni céhek esetében használatos, különleges festmény-képpel bíró céhzászlót, valamint az úgynevezett temetési jelvényeket. „A vallási és kegyességi előírások a céhtagok és családtagjai, a legények és inasok elhunytá alkalmára is rendelkeztek. A céhzászló alatt a mesterek, legények és inasok egyaránt kötelesek voltak részt venni a szertartáson. A szőlőmunkások zászlajának olajfestménye a bibliai példázat nyomán a munkások bérének kifizetését ábrázolja. Itt a szőlősgazda képében magát Jézust jelenítette meg a festő. (3.33.) A szertartásról elmaradókát viasz adására kötelezték, ami pedig a templomi világitáshoz, körmeneti alkalmakkor gyertyára volt cserélhető mézeskalácsos és gyertyaöntő mestereknél. A koporsót a városi céhek fekete posztóval takarták le és 4-6 mesterjelvényel (Sargschild) ékesítették. Ilyeneket használtak a pékek, tímárok, szücsök, kőművesek. (3.34-35.) Négyzetes vagy ovális réz, illetve vasbádóg táblára festették a mesterség szimbólumát, már az 1620-as években, majd a használatban megrongálódott címet renoválták a szücsök 1730-ban (3.36.) A falusi céhek szintén zászlót hordozva, gyertya vagy fáklya kísérettel vitték halottaikat a temetőbe. Több helyen a tisztesség a mesterek családtagjainak is kijárt. A céh jövedelmét szaporítandó, kérésre nem céhtag temetésén is részt vettek a zászlóval 1 forint fizetség ellenében.” (Domonkos 2002a: 83, illetve Példatár 8–11.)

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Ambrusová, Ursula

2004 *Céhszabályzatok a Kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum Gyűjteményében*. (Előadás a Musaeum Hungaricum I. A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és ezek múzeumi dokumentációja című konferencián, Somorján 2004. október 28-án.) (Elérhetőség: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/sk/museum_hungaricum_1/pages/008_cehszabalyzatok_a_kassai.htm; letöltés ideje: 2018. október 12.)

Dóka Klára

1979 *A pest-budai céhes ipar válsága (1840–1872)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Domonkos Ottó

1977 *céh címszó*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 1. A–E*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 412–417.

1991 *Kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában*. In: Uő (főszerk.): *Magyar néprajz 3. Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 7–154.

2002a *Céhemlékek*. In: Kücsán József – Perger Gyula (szerk.): *Győr-Moson-Sopron megye népművészete*. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, Győr, 63–88.

2002b *A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV–XIX. században*. (Ipartörténeti Könyvtár, 1.) Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest.

Domonkos Ottó – Nagybákay Péter (szerk.)

1992 *Magyarország kézművesipartörténetének válogatott bibliográfiája*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

Eperjessy Géza

1967 *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Énekes Ambrus
2010 *Kézművesipar Veszprém megyében. Céhek és manufaktúrák*. Veszprém Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Veszprém.
- Éri István – Nagy Lajos – Nagybákay Péter
1975–1976 *A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere*. I–II. K. n., Budapest.
- Gráfik Imre
1985 *Kihaló mesterségek?* (Kézműves Füzetek, 3.) KIOSZ, Budapest.
2008 *Céhemlékek – Guild Relics*. (A Néprajzi Múzeum műtárgykatalógusai – Catalogi Musei Ethnographiae, 12.) Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Jankó János
1902 *A balaton-melléki lakosság néprajza*. Kilián, Budapest.
- Kovács László, K.
1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése (1944)*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
2004 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. (Reprint.) Európai Folklor Intézet, Budapest.
- Kovách Géza – Binder Pál
1981 *A céhes élet Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Kresz Mária
1987 *A csákvári fazekesség. Teh pottery of Csákvár*. (Az István Király Múzeum Közleményei, D. 106.) István Király Múzeum, Székesfehérvár.
- Lukács László ()
2007 *A tisztos ipar emlékei. Céhek, céhemlékek, az iparosok hagyományai Fejér megyében és Székesfehérváron*. A tárgykatalógust összeállította: Varró Ágnes. István Király Múzeum, Székesfehérvár.
- Malonyai Dezső
1912 *A magyar nép művészete IV. A dunántúli magyar nép művészete*. (Veszprém, Zala, Somogy, Tolna.) Franklin-Társulat, Budapest.
- Nagy Zoltán
2008 *Jeles céhtárgyak és mesterművek. Kézművesség a nyugat-dunántúli régióban. Illustrious Guild Relics and Materpieces. Craftsmanship the Western-Transdanubian Region*. Vas Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Szombathely.
- Nagybákay Péter
1971 Veszprémi és Veszprém megyei céhzászlók, céhlámpák és egyéb céhjelvényes emlékek. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10. 127–187.
- Nemesné Matus Zsanett – Szabó Péter
2010 „...remekdarabjaitat bűntudattal elkészítvén...” *A céhek tárgyi emlékei a Xántus János Múzeumban*. Xántus János Múzeum, Győr.
- Papp Zsófia, T.
2000 Néhány apró adat a pécsi céhekről. *Pécsi Szemle* 3. (4) 21–32.
- Petánovics Katalin
1987 A balatoni halászat néprajzi emlékei. In: Müller Róbert – Petánovics Katalin: *A halászat története*. (A Balatoni Múzeum Állandó kiállításainak katalógusai, 3.) Keszthely, 7–25.
- Szabó Péter
1988 A céhek tárgyi emlékei a győri Xántus János Múzeum gyűjteményében. III. A céhzászlók. *Arrabona*. (24–25) 135–208.
- Szádeczky Lajos
1913 *Iparfejlődés és a céhek korai története Magyarországon. Oklevéltárral 1307–1848*. I–II. Iparegyesület, Budapest.
- Szilágyi Miklós
2000 Gazdasági társulások, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz VIII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 558–584.
- Szulovszky János (szerk.)
2002 *X. Kézművesipartörténeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29–30.) – Harminc év számvetése*. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest.
2005 *A magyar kézművesipar története*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest.

Tárkány Szücs Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Budapest.

Tomisa Ilona

1998 *„...együtt a processiot... járják” – Körményi zászlók Magyarországon*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

Veres László – Viga Gyula (szerk.)

2006 *Kézművesipar Északkelet-Magyarországon*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

Veress Endre

1929 *Az erdélyi ipari céhek élete*. (Iparos Könyvtár, 1.) Lengyel és Mayer Könyvnyomda, Kolozsvár.

Viski Károly

é. n. (1933) *Céhemlékek*. In: *A magyarság néprajza II. A magyarság tárgyi néprajza*. Egyetemi ny., Budapest, 427–428.

AMINTIRILE VIETII RELIGIOASE ÎN OBIECTELE BRESLELOR

Studiul se ocupă de acele activități ale organizațiilor de reprezentare a drepturilor meșteșugarilor, adică a breslelor, care se referă la viața religioasă. În această tematică una dintre cele mai timpurii, dar totodată și una dintre cele mai complete sinteze provine din Transilvania, fiind lucrarea istorică a lui László K. Kovács. Autorul studiului de față a cercetat colecția de meșteșuguri din cadrul Muzeului Etnografic din Budapesta, și a descoperit mai multe obiecte, care se referă la viața religioasă a breslelor, în special la obiceiurile funerare. Studiul oferă mai multe exemple dintre acestea, iar drept completare prezintă și câteva obiecte valoroase provenind din muzeele din vestul regiunii Transdanubia.

MEMORIES OF RELIGIOUS LIFE IN THE OBJECTS OF THE GUILDS

The present study deals with those activities of the organizations representing the interests of craftsmen, namely the guilds, which are related to religious life. Concerning this topic, one of the earliest and most complete syntheses comes from Transylvania, a historical work written by László K. Kovács. During his research in the crafts' collection of the Museum of Ethnography from Budapest, the author of the present study has found several objects related to the religious life of the guilds, especially to the funeral customs. The study presents some examples and for completing the picture, it provides also a few valuable artefacts from the museums of the western part of Transdanubia region.

PÉLDATÁR (KÉPEK)

1. NM 34350

Halász céh zászlójának csúcsa

Halász céh zászlójának csúcsa

–

Keményfa, kovácsoltvas, vaslemez, festék

Keményfa hengeres nyélen, mely gömb alakú formában végződik, bele csapolt ovális alakú vas sugárkoszorú, benne vaslemezről kivágott holdsarlón álló madonna. Mindkét oldala festett. A sugárkoszorú egy lándzsa alakú és egy hullámzó sugárnyalábból áll, színe arany lehetett, de erősen szennyezett festékkel. A holdsarló okkersárga, Mária ruhája piros, köpenye mélykék, jobb, illetve bal karján tartja a ruhátlan gyermeket, baljával, illetve jobbával térdéhez nyúl. Fejükön arany koronák. Az esztergált fagömb alatt kovácsoltvas akasztó, csavarral a függőlegesen függeszthető zászló számára. – Többször átfestett, kopott, szennyezett. Festett textil zászló is tartozik hozzá!

SZ: 47 cm, M: 125,5 cm – A hozzá tartozó, mindkét oldalán festett textil zászló H: 180 cm, SZ: 170 cm

Magyarország

1871

Keszthely, Emecz

Keszthely, Zala megye

Keszthely, Zala megye

1901

„Persovics Jánostól vétetett a dot.-ból”

A leíró kartont 1970-ben Varga Zsuzsa készítette – Szokás gyűjtemény.

2a-b. Céhzászló (mindkét oldalán festett textil zászló)

Leírása:

„A halászcéhek patrónusa általában Péter és Pál apostol, de a keszthelyieké szt. András volt. Az 1871-ben felújított zászló (fríz jobb 3.) egyik oldalán levő képen a bődönhajóban ülő, halászó apostolok valószínűleg a csodálatos halfogást köszönik meg a parton álló Krisztusnak. A másik oldalon Mária áll angyaloktól körülveve. A képtől balra a keszthelyi halászcéh címere van: a bődönhajóban ülő halász háromágú szigonyával egy halat döf le. A csónak elé és mögé 1-1 horgot festettek. A zászlót a templomban tartották, és körje tömörülve hallgatták meg a büntetés terhe mellett kötelező ünnepi szentmisét. Minden céhnek külön zászlója volt, és körmenetek alkalmával a céhek előtt vitték, aki az előre megszabott rend szerint követték egymást a menetben.” PETÁNOVICS K. 1987. 11.

Publikálva még: Néprajz gyerekeknek 2. Hej halászok, vadászok. Budapest: Néprajzi Múzeum 2004.

„A keszthelyi halászcéh zászlója. Nécsey István akvarellje” – csak a zászló egyik oldala!

H: 180 cm, SZ: 170 cm)

A zászló jelenleg Keszthelyen a Balatoni Múzeum állandó kiállításában van kölcsön!

3. NM 50.17.47

Lámpa, céhtemetésre

Lámpa, céhtemetésre

–

Bádoglemez, üveg, drót, festék

Bádogból kialakított, forrasztott. Csonka kúp alakú keret, alján és tetején bádoglappal lefedve, a keretek négy oldalon üveglappal kitöltve. Az egyik oldal nyitható, zárás dróttal. Minden csúcsnál egy-egy díszítő ív. Helyzete: felfelé szélesedő, fedele: a bádoglap közepe domború, ezen henger, majd tányér és újabb domborúságon kereszt. Alja hozzáforrasztva hengeres, szintén bádogcső nyélhez (ez szolgál gyertyatartóul), mely eredetileg fehér olajfestékkel volt festve. – A fedőlap külön van, a nyél hosszabbítója hiányzik, egyik üveglapja csonka. Erősen kopott.

H: 82 cm, átmérő: 18 cm

Csákvár, Fejér megye

XIX. század

–
Csákvár, Fejér megye
Csákvár, Fejér megye
1950

Kresz Mária

Nemes Istvántól, a fazekas társulat egykori elnökétől származik. – A leíró kartont Györgyi Erzsébet készítette. – Szokás Gyűjtemény.

Említve: „A temetésből is bejött tetemes összeg. Ha ugyanis Csákváron valaki meghalt, akkor jó pénzért kirendelték a fazekascéhet a temetésre, hogy sok gyászba öltözött férfiú kísérelje ki a halottat. A céhnek külön lámpása volt e célra, az ún. dupér.” (Kresz 1987: 7.)

4. NM 83.8.2

Temetési gyertyatartó
Ács céh gyertyatartója

–
Rézlemez, vaslemez, festék

Tartója domborított rézlemez, aminek a közepébe ugyancsak rézlemezről készített cső van beerősítve. A cső alján csavar, e fölött gyűrű alakú fogó, majd két szemes akasztó, amibe a címerpajzs két hátsó kampója kapcsolódik. A vaslemezről készült címer egyik oldala festett: pálmalevél-koszorú, fönt egy koronával fogja körül a pajzsot, amiben négy ácsszerszám van elhelyezve egy emelvényen, s ezen Szent József áll, bal karján a kis Jézussal, jobb kezében pedig liliumot tart. A kép háttere kék színű. A pajzs hátoldalán látható egy erősítő toldás, ami a koronát rögzíti. – A tartó lemeze több helyen berepedt

A tartó M: 52 cm, Átmérő: 22 cm, – A címer H: 35 cm, SZ: 26 cm

Magyarország
XIX. század

–
Győr, Győr-Sopron megye
Budapest
1983

Szolnoky Lajos

A leíró kartonon olvasható feljegyzés:
„Az eladótól (vétel Vörösvári Ákos műgyűjtőtől) nyert értesülés szerint a tárgy a győri ács céh baldachinjának a tartója volt. – Domonkos Ottó véleménye szerint a céh gyertyatartója ez, amit a céhhez tartozó személy halála esetén a koporsó előtt és után, valamint jobbra és balra ettől vitt egy-egy céhbeli ember. Tehát ebből két darab szükséges, esetleg négy darab ad egy teljes egységet.”
Publikálatlan

5. NM 83.30.2

Temetési gyertyatartó pajzs
 Ács céh gyertyatartójának pajzsa

–
 Vaslemez, festék

A vaslemezről készült címer egyik oldala festett: pálmalevél-koszorú, fönt egy koronával, körülfogja a pajzsot, amiben négy ácsszerszám van elhelyezve egy emelvényen. Ezen Szent József áll, bal karján a kis Jézussal, jobb kezében pedig liliomot tart. A kép háttere kékes színű. A pajzs hátoldalán létszik egy erősítő toldás, ami a koronát rögzíti. A pajzs egyik oldala hosszant toldott, s szegecseléssel erősített. – Ép, a tartó hiányzik

H: 35 cm, SZ: 26 cm

Magyarország

XIX. század

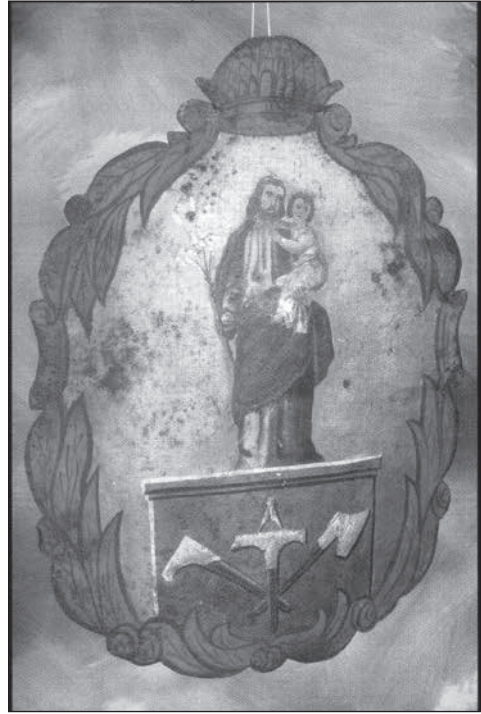
–
 Győr, Győr-Sopron megye

Budapest

1983

A leíró kartonon olvasható feljegyzés: „A győri ács céh kézen hordozható gyertyatartójának a pajzsa. A céhhez tartozó személy halála esetén a koporsó előtt és után, valamint jobbra és balra ettől vitték a gyertyát a céh gyertyatartójában. Néhány hete már megszereztünk két ugyanilyen gyertyatartót, ezzel a mostani kettővel (vétel Vörösvári Ákos műgyűjtőtől) a teljes együttes a mienk: 83.8.1-2 és 83.30.1-2”

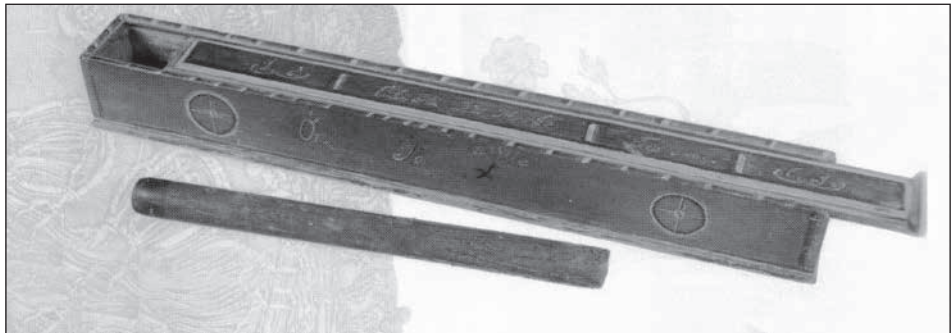
Publikálatlan

6. XJM 54.2.40.1-2

A győrszigeti hajósmolnár legények gyertyaőrző ládikája

Tolókás fedelű – alját kivéve – kékre festett, piros-fehér mintákkal és feliratokkal díszített gyertyatartó doboz. Egyik oldalán virágmotívum, valamint két malomkerék között az „Ór. Jó.” Felirat látható. A másik oldalán malomkerekekkel és virágmotívumokkal díszített és megtört szöveg: „É. / A. / 18. / 65. / Gy. / M.”. A felirat alatt piros-fehér csík, a ládika felső peremén piros-fehér vonalkázás található. A fedelén – vonalkák által megtörve – a következő szöveg húzódik: 1.8. / É.L. Jén).

Az Mo(Inár). IF(jú). / Társaság. / 6. 5." Belső oldalának bal oldalán öt egymás alatti sorban ceruzairás: „Oros József Asztalos / csináltam ezen Győr tyattar tott / Az molnár Ifjúság nak / 1.8.6.5.ben Decem bér1 án Éljen AZ molnár / Ifjúság". A fedél közepe táján nagyobbbetűs felirat: „Sas József Atya mester1866”.

M.: h: 1000 mm, sz: 117 mm, m: 120 mm

Publikálva: Nemesné Matus–Szabó 2010: 78 és 131.

7. XJM C. 64.54.1-4

A győri kőműves céh gyertyatartói Négy azonos sárgarézbádogkézi gyertyatartó. A kör alakú, két részből álló profilált tányéért ólommal forrasztották össze. Ezt közepén hosszú henger türi át, felső vége a tányér szélével azonos magasságú. A henger tányér alatti részén rezesfejű gyertyarögzítő csavar, alatta kör alakú ráforrasztott fül, míg átellenben két egymás alatti lapos horog található. Erre húzható a félkörösen meghajlított, ellipszis alakú festettvasbádog pajzs, melyen világoskék alapon levélindák között Szent Rókus képe tűnik fel. A szent képe alákőműves szerszámokat (nyitott körző, kőműveskanál, kőműveskalapács, derékszögű háromszög) festettek.

A négy címeres fáklya a kőműves legényeké volt. A céh megszűnése után temetkezési és segélyező egyletként működtek. Ennek megszűnése után tárgyaikat Ujvárosi szállóhelyükön, a volt Poczi Sándor, majd a Kossuth lajos utcai Hoffman-féle vendéglőben őrizték. Kántormiséjüket a győrszigeti

templomban mondatták, és a négy gyertyát az egyházi körmeneteken használták. 1945 után a fáklyák a Szigeti plébániára kerültek.

M. h: 455 mm, tányér átm: 220 mm, nyél átm: 50 mm, pajzs: 300x240 mm

Publikálva: Nemesné Matus–Szabó 2010: 79 és 131.

8. A Soproni Katolikus Konvent tulajdona

A soproni szőlőmunkások céhzászló-jelenete.
19. sz. közepe
Publikálva: Domonkos 2002a: 82. oldal,
3.33. kép.

9. SM.58.257.1

Pécek temetési jelvénye. Sopron, 1794.
Publikálva: Domonkos 2002a: 82. oldal,
3.34. kép

10. SM.56.69.1

Tímár temetési jelvény. Sopron, 1682.
Publikálva: Domonkos 2002a: 83. oldal,
3.35. kép

11. SM.63.8.1

Szűcs temetési jelvény. Sopron (1629.)
1730.
Publikálva: Domonkos 2002a: 83. oldal,
3.36. kép

